

Dr. Flam Tamás

Életrajz

Flam doktor 75 éves, szívélyes őszes hajú úr. Derűsen mesél életéről. A megjelenése határozott emberre utal. Egy budai, Duna-parti házban lakik a feleségével. A lakás berendezése a 60-as, 70-es évek hangulatát tükrözi. Rengeteg könyv van a lakásban. Flam Tamás otthoni irodájában minden megtalálható, ami egy irodában szükséges: fax, laptop, internet.

Apai nagyszüleim és az őseik is mindig Miskolc környékén laktak. Nagypapám kiskereskedő volt, de nem saját boltjában, hanem alkalmazottként dolgozott. Nagyon korán, édesapám tizennégy éves korában meghalt. Nagypapám öccse régi zsidó szokás szerint elvette a nagyanyámat. Mert az volt szokás, hogy a nőtlen testvér elveszi a testvére özvegyét [lásd: sógorházasság]. Noha nem voltak vallásosak, de ezeket az erkölcsi, vallási előírásokat betartották. Én apám nevelőapját, aki így tulajdonképpen a nagybátyja volt, nagyapának tiszteltem és szerettem, és ő is így szeretett minket. Az osztrák tulajdonú Duna Gőzhajózási Társaságnál dolgozott, a cég Józsefvárosi pályaudvaron lévő raktárában volt raktárfőnök. Itt elsősorban a hajók üzemeltetéséhez szükséges szénraktározást. Ő intézte el, hogy apám érettségi után a Duna-Gőzhajózáshoz került, a vállalat központjába. És miután kereskedelmi végzettsége volt, hamar pénzügyi területre került, és pénztáros, majd főpénztáros lett, és végül főkönyvelőként mint címzetes igazgató fejezte be a pályafutását elég hamar, 1938-ban. Ugyanis amikor az Anschluss következtében Ausztria a hitleri Németország részévé vált, ott is az úgynevezett nürnbergi törvényeket alkalmazták, amelyek korlátozták a zsidók alkalmazását. Apámmal közölték, hogy sajnálattal, de nyugdíjba küldik. Alkalmi munkákból élt, elsősorban könyvelésből, mert ahhoz értett meg a számvitelhez. Egy-egy rokon, ismerős, barát, akiknek kisebb-nagyobb vállalkozása volt, megkérte a könyvelésük végzésére, és ezt csinálta addig, ameddig be nem hívták munkaszolgálatra.

Az anyám ősei apai részről lengyelek, anyai részről felvidékiek voltak. Úgy tudom, Nyitrán és környékén éltek. Az anyai nagypapámat Zwirnek hívták, de a keresztnévem nem emlékszem. Nagykereskedő volt, elsősorban déligyümölcsimporttal foglalkozott. Narancs, mandarin, citrom voltak a főbb fő importcikkek. A Ráday utcában laktak, egy elég szép, mai viszonylatban is elfogadható négyszobás lakásban. A két fiúgyerünkkel laktak együtt, akik csak a háború után nősültek meg. A nagypapám halála után a nagyobbik fiú, Ferenc örökölte az üzletet. A kisebbik fiú 1911-ben született, és 1935-ben avatták doktorrá, orvos volt, és ott rendelt abban a lakásban. Az egyik szobában volt a rendelője. A többi testvér lány volt, köztük anyám, Zwirn Dóra. A Zwirn család, mármint a nagypapám vallásos volt, de nem voltak kóserok. Nagyünnepeken nagypapám a Lónyay utcai volt ortodox imaházba járt, amit Komaegyletnek hívtak [Chevra Szandakaut volt a

szegény gyermekeket istápoló szervezet neve. A Lónyay utcában 1915-ben alakult meg Fisch Márkus házában az első Komaegylet. (Itt később Talmud-Tóra iskola is működött.) Az ún. Zsidó Komaegylet tagjai felváltva egy-egy szegényebb sorú zsidó fiúgyermek mellett vállaltak komaságot (kvatter szerepet): a gyereket azután anyagilag is, szellemi fejlődésében is mindvégig segítették. (Mindössze annyit köthettek ki cserében, hogy a fiú héber nevét – valamely elhunyt hozzátartozójuk emlékére – ők határozhatták meg.) – A szerk.] Becslésem szerint olyan száz ember lehetett ott, és mi, gyerekek is ott voltunk az ünnepeken. Ő kitliben imádkozott, nagyünnepen halotti ruhát illett fölvenni, és úgy böjtölni, és az egész napot a templomban tölteni [lásd: böjtnap]. Ezt a nagyapám rendesen tartotta, és a nagyapám halála után még a nagyanyám is ott volt a templomban. Tehát ilyen szempontból is tartották a vallást. Úgyhogy én tulajdonképpen ott tanultam meg az imaszövegeket.

Anyám, Zwirn Dóra 1903-ban született Budapesten. Apám, Flam József 1901-ben született, ugyancsak Budapesten. Úgy ismerkedtek meg, hogy baráti körben találkoztak. 1929-ben házasodtak össze. Az esküvőjük nem zsinagógában volt, hanem a Ritz Szállóban, ami azt jelentette, hogy ott állították föl a hűpét, és oda jött a rabbi, tehát zsidó esküvő volt, de nem zsinagógában, hanem szállodában, és utána ott volt a fogadás és a lakodalom. Ez abban az időben nem volt különösebben ritka. Sajnos nincsen róla fényképem, mert a háború alatt sok minden elveszett, régebben megvoltak ezek a képek. A feleség családja szervezte meg, erről nem sokat beszéltek, de nyilván megengedhették maguknak. Bizonyára nem volt olcsó.

Még abban az évben megszülettem. Sajnos csak a gyerekkorom eleje volt boldog. Az apám a Duna-Gőzhajózás főtisztviselője volt [Első Duna-Gőzhajózási Társaság (DGT) – 1829-ben Bécsben alapította meg két angol hajóépítő vállalkozó (John Andrews és Joseph Prichard) részvénytársasági formában (Erste Donau-Dampfschiffahrts Gesellschaft – DDSG). 1895-ig gyakorlatilag versenytárs nélkül uralta a dunai gőzhajózást. – A szerk.]. Szerette, és használta is ezt a kifejezést, hogy a Duna-Gőzhajózás főtisztviselője, akkor ez elfogadott kifejezés volt. Egy magas rangú tisztviselő, egy nagyvállalat vezető tisztviselője volt. Anyám pedig besegített a nagybátyám, Zwirn Ferenc üzletébe, a déligyümölcs nagykereskedésbe. Tehát noha semmilyen értelemben nem számítottunk gazdagnak, anyagilag biztonságos életet éltünk, minden elsején egy nagyon rendes fizetése volt apámnak. De anyám a nagyszülőknél látott szokásoknak megfelelően nagyon ellene volt mindenféle pazarlásnak. Még a számokra is emlékszem: hatszáz pengő volt a fizetése, plusz háromszáz pengő lakbérpótlék. De el is várták, hogy megfelelő lakásban lakjon, és nagyon rossz néven vették, ha valaki ezt a pénzt nem arra használta fel.

A Lónyay utcában laktunk, akkori idők szerint egy jó polgári lakásban. Szép nagy ebédlő volt tizenkét személyes asztallal, és volt külön gyerekszoba. Volt cseléd, mosónő, nekem nevelőnőm, tehát az akkori középpolgárok életét éltük. Azért mondom, hogy középpolgár, mert létezett a kispolgár, mint például a szegény kis fűszeresegéd.

A négy elemi a Lónyay utcai községi elemi iskolában végeztem. Amikor én iskolába jártam, még kötelező volt a hittan, természetesen zsidó hittanra jártam. Véletlenül egy iskolába jártunk elemibe a feleségemmel. Csak ő egy évvel alattam. De mivel nem volt olyan sok zsidó, a hittan összevont volt a négy osztálynak, és oda együtt jártunk.

1940-ben az Eötvös József Gimnáziumba, a Reáltanoda utcába vettek föl. Gimnáziumban [lásd: gimnázium és egyéb középiskolák] már külön, osztályonként más-más teremben tartották a

hittanórát a különböző vallásúaknak. Nagyon felvilágosult hittantanáraink voltak. A tanári karban ott ültek a hittanoktatóink is, és ha valahol hiányzott egy tanár betegség vagy egyéb miatt, akkor volt úgy, hogy hittanár jött be helyettesíteni. Előfordult, hogy a mi rabbink jött be helyettesíteni matematikaórát, latinórát vagy görögórát, és úgy tudta helyettesíteni bármelyiket, hogy az osztály előtt direkt brillírozott. Ez megnövelte a tekintélyét a többi gyerek szemében is. Mert az egy értelmiségi osztály volt, ott annak volt tekintélye, aki okos volt. A mi rabbink nagyon művelt ember volt, és nagy respektje volt. A háború után nem sokkal kiment Izraelbe, és elvesztettem őt szem elől. A főtisztelendő pedig azzal brillírozott, ha bejött helyettesíteni, hogy ő meg tud héberül. Ezek a hittanárak rendszeresen demonstratív karonfogva járkáltak a folyosón, hogy a gyerekek lássák, nem a vallást, hanem az emberi értékeket kell becsülni. Így tulajdonképpen jó példát mutattak

A gimnázium alsó osztályai, 1940 és 1944 között a háborús évekre estek, de itt semmilyen antiszemizmussal nem találkoztam. A zsidótörvények [lásd: zsidótörvények Magyarországon] miatt csak ketten jártunk zsidók az osztályba, nem engedtek többet. Nem azért, mert nem lett volna több jelentkező, hanem egyszerűen nem engedtek többet [A középiskolai numerus clausus 1939-es bevezetését Karády Viktor is említi egy tanulmányában, de nem hivatkozik sem törvényre, sem rendeletre: a numerus clausus az újonnan beiratkozókat sújtotta, a felsőbb osztályokba járó zsidó tanulók megmaradhattak iskolájukban. – A szerk.]. Úgyhogy nagyon vigyázni kellett, hogy jó tanuló legyek. Két osztály volt, az A és a B, és mind a két osztályba két-két zsidó járt. Az én osztályomban a másik fiú egy cipőkereskedő fia volt, ő is jó tanuló volt. A háború után Amerikába kerültek, azóta nincs velük kapcsolat. A másik osztályba járó fiúk szintén jó tanulók voltak. Érdekes, hogy mind a ketten európai hírví zenészek lettek, az egyik hegedűművész, a másik karmester. Tehát az osztályban, iskolában nem hangzott el semmilyen antiszemita kijelentés, hogy úgy mondjam, tekintélyünk volt. Itt nagyon számított, hogy valaki kiemelkedően jeles volt. Azt a többiek tisztelték, annak ellenére, hogy gyenge tanulók nem voltak az iskolában, hiszen akkor még a gimnáziumot úgy értelmezték, hogy az egyetemre készít elő, és aki nem tanul jól, az menjen polgári iskolába vagy másmilyen iskolatípusba. Jó rendűnél gyengébbek nem voltak, és a jó tanulók respektálták a még jobbakat, mert ők aztán igazán tudták ennek az értékét. Nálam az átkozott hiúságom is oka volt, hogy végig kitűnő voltam a gimnáziumban.

A legutolsó, a negyedik év már nem volt teljes, mert március tizenkilencedikén bejöttek a németek [lásd: Magyarország német megszállása], és április ötödikétől csillagot kellett viselnünk [lásd: sárga csillag Magyarországon]. A szüleim nem akartak kitenni annak, hogy csillaggal menjek az iskolába. Aztán a már szaporodó bombázások miatt [lásd: Budapest bombázása] felfüggesztették a tanítást, és kiadták a bizonyítványt. Úgyhogy én csillaggal nem jelentem meg az osztálytársaim között, így aztán nem volt rossz élményem az iskolában a zsidóságom miatt. Amikor pedig 1945-ben visszamentünk, már más volt a helyzet. Hirtelen lett sokféle párt, és az osztályban elkezdődött bizonyos politizálás, hogy az egyik az egyik pártnak a jelszavait szajkózta, a másik a másikat.

1948-ban érettségiztem, és a kitűnőség miatt azon kevesek közé tartoztam, akik felvételi nélkül mehettek bármelyik egyetemre [A két világháború közötti felsőoktatásban nem volt felvételi vizsga. 1947/48-tól egyes felsőoktatási intézményekben már bevezették a felvételi vizsgát. 1952-től minden felsőoktatási intézmény esetében kötelezővé tették a felvételi vizsgát. – A szerk.].

Gyerekkoromban inkább az anyám szülei voltak vallásosak. Mi is tartottuk az ünnepeket, ilyenkor még iskolába se mentünk, hanem a templomba. Természetesnek vettük, hogy bár micvót tartunk, és hogy ünnepen, pénteken lementem a péntek esti istentiszteletre. De apám csak a nagyünnepeken ment templomba. Neki az volt a felfogása, hogy az istenhit nem az imádkozás mennyiségén múlik, és az istenhitet a tisztesség definiálja. Máig fontosnak érzem a tanítását, amire szoktatott és nevelt. Azt mondta, hogy minden este, amikor lefekszünk, akkor átgondolhatjuk, hogy helyesen jártunk-e el, tisztességesen, emberségesen, nem tettünk-e valakinek rosszat, kárt, és segítettünk-e azoknak, akik segítségre szorúlnak. És én ezt tartom most is lényegesnek.

Az én zsidósággal kapcsolatos gondom csak 1944-ben kezdődött, amikor 1944 áprilisától csillagot kellett hordani, és apám is munkaszolgálatos volt. Egyik lakásból a másikba kellett költözni. A Lónyay utcai lakásból először önként odaköltöztünk a nagyanyámhoz, akinek ugyan szép nagy lakása volt, de nem csak mi költöztünk, hanem az összes testvér. Minden családnak jutott egy szoba, és ez még az elfogadhatóság határán belül volt, bár csak egy fürdőszoba, egy vécé volt. Kicsit zsúfolt volt, de hát még tudomásul vettük. Ez az összeköltözés 1944 májusa körül volt, azután július körül költöztünk a csillagos házba. Akkor már a férfi családtagok mind munkaszolgálaton voltak, tehát csak asszonyok és gyerekek voltak a lakásban. De a gyerekekből is a nagyobbak, például az unokabátyám is már munkaszolgálatosak voltak, én tizennégy évesen és egy akkor tízéves unokaöcsém voltunk csak otthon. Meg a mamák és a nagymama. Akkor már tényleg meglehetősen zsúfoltan laktunk. Akkor már csillagot is hordtunk, és az utcára is csak korlátozottan lehetett kimenni.

Annak, aki a németeknek dolgozott, adtak egy magyar-német nyelvű igazolványt, és kijárási engedélyt. Volt egy építési vállalkozó, aki annak idején a mi nyaralónkat építette, egy mátyásföldi építőmester, és hallottuk, hogy a németeknek a Sváb-hegyen építkezéseket csinál. Nála jelentkeztem, fölvettem. Több zsidó is dolgozott bála. A munka nem volt olyan borzasztó. Adtak egy igazolványt, hogy be tudjunk menni reggel, és haza tudjunk jönni. És így módomban volt arra, hogy amikor valamilyen ünnep vagy valami volt, elmehessek vásárolni.

Akkor már élelmiszerjegy volt [lásd: jegyrendszer Magyarországon (1940–1951)]. Nem mindenki emlékszik rá, hogy a fehér alapon fekete betűkkel nyomtatott plakátokon hirdették ki a különböző előírásokat és rendeleteket, és a zsidókra vonatkozó külön szabályok sárga alapon fekete betűkkel voltak nyomtatva [Lehet, hogy voltak bizonyos plakátok, amelyeket sárgás színű papírra nyomtak, de ilyen elkülönítés hivatalosan nem volt. A nyilvántartásokban viszont léteztek sárga jelzésű törzslapok. – A szerk.]. Amiben az volt, hogy nem negyven deka kenyeret kapnak naponta, hanem huszonötöt. Amikor a többiek kaptak huszonötöt, akkor a zsidók már csak tizenötöt, aztán mikor már tizenötöt volt, akkor csak tízet. És ugyanígy volt a cukorral is. De az üzletek is korlátozott mennyiséget kaptak, és a zsidók csak délután kettő és három között mehettek ki, és az üzletekbe reggel kihozott áru kettőig mindig elfogyott. Úgyhogy amikor a zsidók kimehettek vásárolni, még a jegyre adott minimális élelmet sem lehetett megszerezni. Na most a kijárási engedélyem azt jelentette, hogy nyolcra kellett mennem dolgozni, negyed nyolckor kellett indulnom, és volt üzlet, amelyik hétkor nyitott, akkor én ezzel az igazolvánnyal lemehettem hétkor, és legalább amit a jegyre lehetett kapni, meg tudtam vásárolni. Tehát tudtam a családnak ebben segíteni.

Ekkor éreztem először, hogy a zsidóság hátrányt jelent. Ha egész őszinte akarok lenni, inkább úgy éreztem, hogy ez valamilyen kis versengés, hogy hogy tudok ügyeskedni, tehát nem sérelemként éltem át. Apám munkaszolgálatos volt, de az sem volt olyan borzasztó feltűnő, mert másnak az apja meg katona volt. Akkor levelezni is lehetett. Kezdetben még katonaruhájuk volt, tehát nem éreztük olyan borzasztónak, hogy a sárga karszalaggal kellett járni. Csak azt tudtuk, hogy háború van meg bombázás, inkább valamiféle hadijátéknak éreztük ezt. Gyerekek voltunk, nem éreztük a dolgok súlyát. Azután később ez persze változott. Különösen, amikor a csillagos házban egymást követték a razziák. Egyszerűen följöttek a lakásba, és ami megtetszett, azt elvitték. Képet, festményt, műtárgyat. Akkor már éreztük, hogy ki vagyunk szolgáltatva. Ezt már nem lehetett játéknak vagy viccnek fölfogni, mert az ember érezte, hogyha a legkisebb ellenállást tanúsítja, akkor megverik vagy akár le is lőhetik. A csillagos házban több ízben ismétlődött, hogy bejöttek, sorakozót rendelték el, és aki az ő szakszerű megítélésük alapján, ránézésre munkára alkalmas, azt vitték. Akkor még nem a nyilasok. De október tizenötödike után másnaptól már nyilasok jöttek [lásd: nyilas hatalomátvétel]. Fegyverrel jöttek, és mindennap sorakozó volt, és akkor mindig kiválasztották az embereket, hogy ez megy munkára, és akkor azokat elvitték. Egy ilyen alkalommal elvitték az anyámat mellőlem, úgy, ahogy volt, ami ruha rajta volt, és soha többet nem láttam. Azután mindössze egyetlen levelezőlapot kaptam tőle, azt is közvetve, mert nem mert írni nekünk, félt, hogy ez már nem érkezik meg. Egy keresztény ismerősünknek küldte, ő adta át. Sopron környékén írta, csak azt nem írta meg benne, hogy a béelt bőrkabátját elvették tőle. Ezt mások mesélték el. Akkor már október vége, november eleje lehetett, feltételezem, nem adtak neki másikat. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között csak elpusztulni lehet. Ez sajnos be is következett. Pedig anyám erős, jó izomzatú, kiránduló, sportos asszony volt, Negyvenhárom-negyvennégy évesen is nagyon aktív, munkabíró ember volt. Vártuk, vártuk, hátha visszakerül. Valaki azt mondta, azt hiszi, hogy őt látta meghalni Bergen-Belsenben.

Közben apám munkaszolgálatos volt, én pedig egyedül lézengtem. Apám akkor valahol Erdélyben volt. Egyedül maradtam a csillagos házban, de ez már nem tartott sokáig, mert onnan vittek mindenkit a gettóba. Volt még egy olyan lehetőség, hogy védett ház, de ehhez megfelelő papírok kellettek, ami nekem nem volt. Az egyik nagybátyámról kiderült, hogy ilyen védett házban van. Befogadott, és kaptam egy fotelt. Ott aztán már igazán nagy volt a zsúfoltság, egy szobában voltunk tizenketten vagy tizennégyen. Nekem már egy fekvőhelynyi hely sem jutott, mert egymás mellett feküdtek az emberek. De volt a szobában egy fotel, és éjszaka azon tudtam szundikálni. Az élelem beszerzése nagyon nehéz volt, már jegyre se lehetett kapni semmit. Időnként a csillagot levéve próbáltam valami üzletbe menni, ahol osztnak valamit, szerezni magamnak valami élelmet. Már nem is tudom, hogy pénzhez hogy jutottam hozzá, de nem is lényeges. Egyszer kimentem, és mikor jöttem vissza, éppen razzia volt a védett házban. Természetesen nem mentem be, de nem tudtam hova menni, és elkezdtem szaladni jobbra, ott befordultam az első utcán, másikon vissza, fogalmam se volt, hogy hova fogok jutni, és akkor találkoztam egy keresztény rokonnal, néhai nagyapám, Flam József özvegyével, aki a második felesége volt, és Balogh Ilonának hívták. Kérdezte, hogy hova szaladok. Mondtam, hogy azért szaladok, mert itt lakom a védett házban, de nem tudok visszamenni, mert nincs papírom. Akkor már tudtuk, hogy a védett házakból mindenkit összeszedtek, akinek nem volt papírja, kivitték a Duna-partra, és belőtték a Dunába [lásd: zsidók Dunába lövése]. Volt, akinek az ablaka arra nézett, és látta, hogy lelőtték azokat az embereket. A rokonom azt mondta, hogy jó, náluk talán tudnak nekem egy helyet adni. Papírom persze semmi se volt, az igazoltatások pedig napirenden voltak. Akkor már november volt, az

emberek egyre többet voltak a pincében, amit óvóhelynek csúfoltak. Az volt az előírás, hogy amikor légiriadó van, le kell menni a pincébe. A lakásokat nem volt szabad bezárni, hogy tűz esetén oltani lehessen, és a légóparancsnok körbejárt, hogy nem maradt-e valahol tűz vagy ilyesmi. Tulajdonképpen ekkor kezdődött az életemnek egy kicsikét furcsa része, mert néhány hétig, most már nem tudom pontosan, mennyi ideig, egy-két hétig biztosan, napjaim nagy részét a szekrényben töltöttem. Belülről behúztam, és berigliztem. A szekrényekbe a légóparancsnok szerencsére nem nézett be. Így azután én a légiriadók alatt a szekrényben voltam, és nem jöttem elő, mert akkor már megkérdezték, hogy ki, hogy, miért, hogy kerül ide. Ez olyan két-három hétig tartott körülbelül, december elejétől karácsonyig. Aztán karácsony körül jött az az időszak, amikor már nem lehetett följönni a pincéből. Akkor már lenn is főztek, meg lenn is ettek a lakók. Lent töltötték a napot, nem is nagyon volt szabad, meg nem is nagyon lehetett fönn lenni. Akkor már nem volt megoldás, hogy én a szekrényben vagyok, és amikor feljönnek, akkor adnak nekem enni. Akkor levittek, hogy megérkezett az öcskös Erdélyből. Hogy elhitték-e vagy sem, ezt ma már nem tudom megmondani. Lekerültem a pincébe, kaptam egy priccset vagy díványt, és ott töltöttem a karácsony és újév körüli napokat.

Közben nagyon el voltunk foglalva, mert gyakran lelőttek egy lovat – akkor még a magyar hadseregben voltak lovak –, és akkor mindenki rohant egy vájdlinggal és egy nagykéssel. Egy félórán belül a lónak csak a csontváza maradt. Közben figyeltek, és ha éppen lőttek, akkor berohantak a házakba, hogy kicsit védve legyenek, aztán mikor megint csönd lett, kirohantak. Mert akkor ennivaló már nagyon kevés volt. Az üzletek már nem működtek. Az üzletek kirakatát betörték, amit lehetett, azt vitték. Az egyiknek rizse volt, a másiknak lisztje, a harmadiknak babja. Nekünk véletlenül cékla jutott. Akkor tanultam meg, hogy a céklából főzeléket lehet csinálni, és egyszer-kétszer-háromszor meg is lehet enni, De amikor már ötödik vagy hatodik napon is céklafőzelék volt só nélkül, mert a só az beszerezhetetlen volt, úgy utáltam, hogy borzasztó. De hát az éhség nagy úr!

És akkor egyszer csak bejött az első orosz katona. Hát, ha ez nem felszabadulás volt, akkor nem tudom, mi volt! Először valaki, aki kilesett a kapun, mondta, hogy a szomszéd ház előtt áll egy orosz katona. Aztán azt mondták, hogy mindjárt ideér. Aztán egy vagy kettő bejött. A pincébe jöttek, fönn a lakásokban nem volt senki. Megkérdezték, hogy fasiszti [orosz: fasiszták], akkor persze mindannyian mondtuk, hogy nem vagyunk fasiszták, aztán néhányan ott mondtuk, hogy zsidók vagyunk. Azt tudtuk, hogy a jevrej zsidót jelent. Kiderült, hogy ott a pincében még négyen voltunk talán. Az egyiknek egy nagy kötés volt a fején, amit akkor már levett. Azt mondta előzőleg, hogy ő súlyosan sebesült, azért engedték haza a frontról, aztán nem volt semmi baja. Letette azt a nagy kötetést. A másiknak volt valami hamis papírja, szóval azt hiszem, négyen voltunk a pincében a negyven-ötven ember között, akiről kiderült, hogy zsidó. Közöttük több környékbeli volt, tehát ismerték őket, mégsem adták fel őket. Nagyon valószínű, hogy rólam is sejtették, hogy zsidó vagyok. Nem volt túlságosan valószínű az a mese, amit elmondtunk, és Erdélyről csak annyit tudtam, amit a földrajzból tanultam. Nem tudtam elmondani, hogy milyen Kolozsvár vagy Székelyudvarhely, mert soha életemben ott nem jártam. De úgy tettek, mintha elhinnék. Az oroszok barna kenyeret, katonakenyeret adtak. Tőlük kaptunk először újra kenyeret, ami még ehető volt. Nem olyan, mint amilyen régen volt a magyar kenyér, de azért mégis ehető volt.

A felszabadulás szót én merem és szeretem is használni. Az orosz hadsereg olyan szegény emberekből állt, akik már évek óta nem voltak otthon. Jöttek több ezer kilométeren keresztül,

súlyos harcok árán, és az életüket veszélyeztetve foglalták el Magyarországot is. Már Pesten volt az orosz hadsereg, amikor Budáról még lőttek a németek. És most azt a pár SS-t dicsőítjük, akik megpróbáltak egy-két oroszot kilőni a nagyítós puskával, és az néha sikerült is. Ezt nagyon bosszantónak találom. Hogy azt tartsuk értékesnek, ezeket pedig nem.

Először a csillagos házba mentem vissza. Mert oda lakáscsere címén kerültünk. Tehát elvileg az volt a mi lakásunk akkor. Aztán utána, a családból is odajöttek páran. Mindenki ennivaló után járt. Elég hamar alakult Joint, ahol már adtak valami konzervet egy kenyérrel. Úgyhogy éhezünk nem kellett, ha nem is volt nagy ellátás.

És azután 1945. február végén hazaérkezett apám. Méghozzá úgy, hogy Erdélyből a Felvidéken át gyalog mentek az osztrák határhoz. Itt érték utol őket az oroszok a mai Szlovákia területén. Ez még Budapest elfoglalása előtt volt [1945. február 13.], tehát Pestre nem tudott jönni. A Jászságban élő távoli rokonokhoz ment. Ott nagy szeretettel fogadták. Amikor hallotta, hogy Pest felszabadult, elindult, és február végére hazaért. Még hozott egy batyut is a jászsági rokonoktól, amiben volt szalonna, kenyér és egy darab sajt. Ebből még hetekig falatoztunk. Beosztottuk, egy szelet kenyérre egy szelet szalonna. Vártuk anyámat, aki sajnos nem jött meg.

Egy idő után megpróbáltuk visszaszerezni a régi lakásunkat. Kiderült, hogy már kiutalták egy bombasérült lakásból jött házaspárnak. Ketten voltak a négy szobában. A házparancsnokkal sikerült annyit elintézni, hogy egy szobát visszakaptunk apámmal. És a mi bútorunk volt az egész lakásban, mert hát azt nem tudtuk magunkkal vinni a csillagos házba. Úgyhogy a saját hálósobánkban laktunk. Egy fél év múlva volt kiderült, hogy a volt családi házuk nem is sérült annyira. Rendbe hozták, és visszamentek. Az egész lakást azért sose kaptuk teljesen vissza, mert társbérlet [lásd: társbérlet] utaltak be.

A háború után visszamentem a gimnáziumba, 1948-ban érettségiztem, és bekerültem az orvostudományi egyetemre. Az egyes számú szemklinikán kaptam egy medikushelyet. Ketten laktunk egy szobában, és kaptuk a kórházi személyzeti kosztot.

Diploma után kötelezően elhelyeztek minket, ami azt jelentette, hogy megmondták az embernek, hogy hol kell dolgoznia [lásd: munkahely-változtatás korlátozása]. Mivel apám olyan beteg volt, hogy már nem tudott dolgozni, már orvos koromban meg kellett keresnem a kenyeremet. A Teherfuvarozási Vállalatnál vállaltam az üzemorvos mellett asszisztenciát, ezt úgy hívták, hogy üzemorvos-gyakornok, és kaptam ötszáz forint fizetést, ami egész tűrhető volt. Amikor négy óra, fél öt felé végeztem az egyetemen, kimentem a vállalathoz, megkóstoltam az ebédet, amit már rég megettek, és aláírtam, hogy kiosztható. Minden nap odamentem, akinek tudtam, tanácsot adtam, akinek kellett, gyógyszert adtam az ottani gyógyszerkészletből – mert receptet még nem írhattam. Azután negyedévesen az egyes női klinikán már megengedték, hogy ügyeljek, hogy samesz lehessek. Úgy hívták, hogy samesz, és azt jelentette, hogy a samesznek nincs ágya, egész éjjel virraszt, és ha valami gond van, amit nem tud ellátni, akkor fölkelte a következő embert. Ha az sem tudta, akkor fölkelte az idősebbet, és csak kivételesen a tanársegédet. Ez a Ratkó-korszakban volt, amikor előfordult, hogy huszonöt szülésünk volt huszonnégy óra alatt. Akkor megtanultam a szülésetet, mert hagytak dolgozni. Végigcsináltam ott három-négy év alatt legalább tízezer szülést. Úgyhogy megtanultam.

Tagja voltam a kommunista pártnak [pontosan: Magyar Dolgozók Pártja], és az utána következő MSZMP-nek. Politikai funkcióban sose voltam. Eljártam a taggyűlésekre. Ott voltam végig, ott voltam az utolsó taggyűlésen. Nem tudtam, hogy ez az utolsó. Azt hiszem, a párttagság befolyásolta a sorsomat, mert hamar, 1962. január elsején, tehát harminckét éves koromban lettem szülész főorvos három beosztottal. Ilyen fiatalon ez ritkaság volt. 1972-ben, negyvenkét éves koromban lettem igazgató, és egy-két év múlva már a szakfelügyelet elnöke lettem. De úgy érzem, hogy nem politikai okból. Tudományos munkám révén először a Munkaegészségügyi Tudományos Társaság titkára lettem tíz évig, aztán a következő tíz évben a társaság főtitkára voltam. Nagyon sok belföldi és nemzetközi kongresszuson vettem részt. A tudományos munkámban ki tudtam használni, hogy ahová lehetett, oda eljutottam. Egész elfogadható szinten beszélek németül, angolul, franciául, olaszul, úgyhogy tudtam különböző kongresszusokon előadni, hallgatni.

Feleségemmel, Beck Katalinnal a párt ifjúsági szervezetében, a kilencedik kerületi DISZ-ben ismerkedtünk meg 1948-ban, az érettségi évében. Neki apja, anyja is meghalt 1944-ben. A nagymamája és a hat évvel fiatalabb kishúga megmaradt. A nagymama nevelte őket fel. Ő ortodox volt, úgyhogy a Gránátos utcai orthodox temetőben van eltemetve, mert ehhez ragaszkodott.

1953-ban, amikor mindketten elvégeztük az egyetemet, összeházasodtunk. Annak ellenére, hogy mind a ketten párttagok voltunk, és nem vagyunk vallásosak, az esküvő a Dohány utcai templomban volt, de nem a Hősök Templomában [Budapesten, a Wesselényi utcában emelt templom, amelyet 1931-ben épített Vágó László, Deli Lajos és Faragó Ferenc. A Hősök temploma elnevezést az I. világháború zsidó hősi halottainak emlékére kapta. – A szerk.], hanem a kisebb templomban [lásd: házasság, esküvői szertartás]. Az előkészítő helyiség, az egyiket araszobának, a másikat pedig vőlegényszobának hívják, ezeket használták arra, hogy ilyen kis esküvőket tartsanak, ahol van két tanú, két-három szülő [Az interjúalany itt a rabbi-, illetve a kántorszobáról beszél, amelyeket esküvők alkalmával valóban használtak az általa említett funkciókban is. – A szerk.]. Túl nagy propagandát nem csináltunk neki, és az életrajzainkba sem írtuk be, de el sem titkoltuk.

Rögtön az egyetem után 1953-ban besoroztak, és elvittek katonának. Egy katonakórházba kerültem hivatásos katonaorvosnak, tehát végső soron ugyanazt csináltam, mint civilben, egészen 1956-ig.

1956-ban megfordult a fejemben, hogy elmenjünk az országból, de apám még élt, beteg volt, és nem tudtuk rászánni magunkat. Maradtunk.

Vége lett a Rákosi-rendszernek [lásd: Rákosi-korszak], és a Kádár nem volt olyan, mint a Rákosi [lásd: Kádár-korszak]. Végre lehetett szabadon állást vállalni. A Rókus Kórházban kötöttem ki, és ott voltam egészen addig, amíg a nyugdíjkorhatárt el nem értem. Csak közben rangban meg munkában előbbre léptem. A nyugdíj előtti időben azt mondták, hogy egy Pest megyei szülőotthonba kellene menni. Azt nem akartam, és akkor kaptam egy állást az üzemegészségügyben. Az lett az állásom. Amit lehetett úgy csinálni, akkor még olyan idő volt, hogy kétszer-háromszor egy héten bejártam az üzembe. A másik állásom megszűnt, mert aki nem ment le vidékre, Pest megyei kórházba, azt elküldték. Közben a szülészetre bejártam külsősként. Nem kaptam fizetést, csak amit a betegektől kaptam. Tehát tudtam szülést vállalni, operálni, a többieknek asszisztálni, ők is asszisztáltak nekem. Ott tudtam élni is, dolgozni is, szakmailag is

csinálni valamit.

Így aztán hivatalosan az üzemegészségügy lett a főállásom, és lassan közeledtem a nyugdíjhoz. Egyszer csak felajánlották, hogy legyek az egész építőipari egészségügynek a vezetője. És miután személyesen ismertem az akkori egészségügyi minisztert, a Medve Lacit, és az akkori építésügyi minisztert, a Somogyi Lacit, és mind a kettővel nagyon jóban voltam, egy szép intézetet kaptam, amit a kedvem szerint építettek föl a semmiből [Medve László (1928) 1984–1987 között állt az Egészségügyi Minisztérium élén. Somogyi László (1932) – 1984–1988 között állt az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium élén. – A szerk.]. Amit kívántam, azt odatették. Ezt csináltam 1989-ig, ameddig jött a rendszerváltás, és kiderült, hogy az állami üzemegészségügy helyett ott egy szállodát akarnak csinálni. Ez sokkal gazdaságosabb, mint az, hogy mi ott rendelgetünk. Azóta magánpraxist csinálok.

A feleségem közgazdász. Végzés után a Pénzügyminisztériumba került, és ott elsősorban a művelődés és a kultúra pénzügyi előadója volt. 1956-ban volt egy nőtüntetés [1956. december 4-ére, a november 4-én levert forradalom egy hónapos évfordulójára emlékeztetve Gáli József, Obersovszky Gyula és Eörsi István szervezte meg a nők tüntetését a Hősök terére. A felhívásban az szerepelt, hogy csak nők, egy szál virággal menjenek el a Hősök terére, a virágot tegyék le az Ismeretlen katona emlékművének, és csendben távozzanak. Ez így is történt. A tüntetésen több ezer, gyászruhás nő vett részt. Ennek mintájára az elkövetkező napokban számos vidéki városban került sor hasonló tüntetésre. – A szerk.]. Na, akkor a fél minisztérium mondta, menjünk, menjünk ki! A feleségem is velük ment. Egész pontosan nem tudom, hogy mit akartak. Azt hiszem, ő se tudta, hogy mit is akartak demonstrálni. A lényeg az, hogy utána volt egy leépítés, és azoknak a jó részét, akikről tudták, hogy ott voltak a nőtüntetésen, elbocsátották. Akkor talán három hónapig munkanélküli volt. Akkor is volt munkanélküli segély, de csak átmenetileg, aztán később megint megszűnt.

Amikor megalakult az Express Utazási Vállalat [Express Utazási iroda volt az 1956-ban alakult cég neve. – A szerk.], amelyiknek az akkor kinevezett igazgatója ismerte őt a minisztériumból, tudta, hogy pénzügyekben jártas, és odavette pénzügyi vezetőnek az újonnan alakuló vállalathoz. Ott töltött több mint harminc évet, onnan ment nyugdíjba, és még nyugdíj után is dolgozott tanácsadóként.

Közben 1961-ben megszületett Évi, de akkor még csak a hat hét szülési szabadság volt. És miután Évi koraszülött volt, bekerült a koraszülöttkórházba, a feleségem rögtön visszament dolgozni, és külön engedélyt kapott, hogy majd akkor vehesse ki azt a pár hetet, amikor a gyereket kiengedik [Ekkoriban, a gyes bevezetéséig (1968) előtt összesen 12 hét volt a szülési szabadság, ebből legfeljebb 4 hetet terhességük utolsó szakaszában is kivehettek. – A szerk.]. Közben mindennap elment a Schöpf-Mereibe leadni a tejet.

A nyaralás többnyire utazás volt. Lévnem, hogy a feleségem utazási irodában dolgozott, hivatalból elég sokat járt tárgyalásokra. Először csak a szocialista országokba. Tehát amikor még kevesen jártak külföldre, én már 1957-ben voltam az NDK-ban [lásd: utazás külföldre 1945 után]. Sőt, idegenvezetőként mentem el, mert meglehetősen jól beszélek németül. Utána mindenfelé jártunk együtt is. Úgyhogy én például 1960-ban voltam a római olimpián, szintén idegenvezetőként. Sikertelenül eljutnom Franciaországba is. Azon kevesek közé tartoztunk, akiknek olyan útlevele volt, hogy külön ablakokat kellett kérni kiutazáshoz [lásd: kék útlevél]. Később Évának is volt, mert ő is

idegenvezetősködött. Megszervezett egy csoportot, és kiment vele például Párizsba. Mind a hármunknak olyan útlevelelünk volt, hogy az volt ráírva, hogy érvényességi idején belül korlátlan számú ki- és beutazásra jogosít. Ilyen nem sok embernek volt. Előfordult, hogy Sopronban nyaraltunk, beültünk a kocsiba, nálunk volt az útlevelel, és átmentünk Ausztriába. A határőr megnézte az útlevelet, igen, hát ez érvényes. Az egyik is, a másik is, a harmadik is. És nem hivatalos út, ezek magánútlevelek voltak. Biztos azt gondolta, hogy ezek valami nagyon fontos emberek. Pedig nem voltunk azok, tiszta véletlen, de így adódott.

Mivel angolul is beszélek, idegenvezetőként voltam Kínában, Indiában, bejártuk Afrikát, az egész világot hál' istennek. A cégünknek voltak táborai, ifjúsági táborai is meg szállodái. Balatonon két szállodájuk is volt, Verőcén volt egy híres tábor, a nógrádverőcei. Úgyhogy ezeken a helyeken többször nyaraltunk. Úgymond otthon voltunk, ő [a feleség] az igazgató utáni második vagy harmadik ember volt.

Az ő munkahelyén meg az én munkahelyemen is viszonylag kevés zsidó volt. Számon tartottuk egymást. A magánéletben inkább zsidókkal jártunk össze, de talán nem tudatosan, hanem így alakult, hogy többségében zsidó barátaink voltak. Itt, például ebben a házban is voltak zsidók. Már sajnos meghaltak, most már csak a gyerekeikkel vagyunk kapcsolatban. A barátaink java része bizony még máig is zsidó. Persze más barátunk is van.

A munkahelyemen igyekeztem, hogy ne kivételezzek azokkal a munkatársaimmal, akik a zsidóságukkal, ha nem is kérkedtek, de hamarosan kiderült számomra. Szerencsére a legtöbbjük, nem mindenki, de talán a többségük valamivel többre képes, mint az átlag. Szorgalommal, tudással, logikával tovább jutottak. A háború előtt nem véletlenül volt a numerus clausus az egyetemen, hanem azért, mert bizony az ügyvédek, orvosok, mérnökök a lakosságbeli arányuknál nagyobb arányban voltak zsidók. Magyarországon a durván tízmilliós lakosságban közelítően egymillió zsidó volt. És ebből a tíz százalékból az orvosoknak harminc százaléka, az ügyvédeknek nagyven százaléka volt zsidó. Tehát viszonylag nagyobb arányban szerepeltek az értelmiségben. És nem azért, mert segítettük egymást, hanem mindenki a képessége alapján, saját erejéből érte el, amit elért. Ez máig így van, annak ellenére, hogy már lényegesen alacsonyabb az arányuk a lakossághoz képest. Most a lakosságnak legfeljebb három-négy százaléka a zsidó, de a főorvosi karnak körülbelül húsz százaléka. Amikor még vezetői értekezletre jártam, akkor a negyvenből nyolc-tízről tudtam.

A lányom első pillanattól tudta, hogy zsidók vagyunk, nem titkoltuk előtte. Nálunk, akármilyen szerényen, de volt otthon szédereste is. Természetes volt, és most is az. És remélem, hogy Nikinek, az unokámnak is természetes lesz. Szerintem ahhoz nem kell vallásosnak lenni, hogy az ember zsidó érzelmű legyen. A kettőnek nincs semmi köze egymáshoz. Megtartottuk az ünnepeket, annak ellenére, hogy nem vagyunk vallásosak. Évi nem tud sajnos héberül olvasni, nem tudtam megtanítani. Mert a mi időnkben még természetes volt, hogy tudunk olvasni. Nem mindent értünk az imakönyvből, de olvasni tudunk. Tehát ha elmegyek a templomba, akkor tudom, hol tartunk. A templomba eljött velünk a lányom is. A nagyünnepeken kicsi korától kezdve elvittük a templomba. Ha nem is imádkoztuk végig az időt, de ott voltunk mindig. És tudta, hogy az ott a Tóra, és arra mit mond a rabbi, és mit mond a mi imakönyvünk.

Évi egyébként elejétől fogva idegenforgalmat tanult. Természetesen idegen nyelveken is beszél, ez nálunk családi tradíció. Először franciául kezdett, az első nyelve a francia volt, aztán utána angol és

utána olasz. Ezekből van nyelvvizsgálója. És aztán idegenforgalmi főiskolát végzett, meg még amit azon kívül lehetett, ahhoz az Express hozzásegítette. Átvállalta ezeknek a tanfolyamoknak a költségeit. Be kellett ugyan fizetni, de ha valaki sikeresen levizsgázott, visszafizették. Még a nyelvvizsgadíjat is kifizették annak, aki bemutatta a nyelvvizsgapapírját. A lányom később a valutapénztárostól repülőjegyesig, minden képzést elvégzett. Anyai protekció nélkül el is jutott az Expressnél az irodavezetőségig. Nem volt szükség protekcióra, mert végigcsinált mindent. Már egyetemista korában is ott dolgozott nyaranta, szóval ismerték is. Aztán fordult a világ.

A rendszerváltást úgy éltem meg, hogy állami alkalmazottból magánvállalkozóvá váltam. Évi elment az Expressztől. Úgy láttuk, hogy saját vállalkozásba nem érdemes befektetni, úgyhogy két vagy három cégnél is dolgozott, vezetőként is. Most már csak tanácsadást csinál, és arra koncentrál inkább, hogy a gyerekeit nevelje. Ez a főfoglalkozása. Hogy a gyerekek nyelvet tanuljon, hogy múzeumba, operába vigye, hogy nevelje, és mi minden segítséget megadunk neki. Ő már nem tudja, mi az, hogy nehézség. Már csak azt látja maga körül, hogy minden megvan. Szép családi házban laknak Budapest környékén, jó körülmények között, hála istennek.

Én a Frankelbe szoktam járni templomba, rendszeresen kapom a havi lapjukat is, a „Budai Sófár”-t. Most a Verő rabbi van ott [Verő Tamás. – A szerk.], de én még az öreget is jól ismertem. Hát úgy ismertem, hogy köszöntünk egymásnak. De sokszor hallottam beszélni. Okos ember volt, csak hát már nagyon öreg. Lehetett már nyolcvanon felül. De a Verő is nagyon tehetséges, még fiatal, kezdő, de szépen fejlődik, és szerintem nagyon jó rabbi lesz. Belevaló a fiatal felesége is. Le szoktam járni ünnepeken, de másik templomba is járok, mert a családom egy része másikba jár. Ők az Újlipótvárosba járnak, a Hegedűs Gyula utcába. Ott van egy egész szép templom.

Izraelben is jártunk néhányszor, rokonok is vannak ott. Most is támogatjuk a kis unokahúgom fiát, akit itt, Debrecenben jár orvosi egyetemre. Épp most váltottunk e-mailt, mert éppen szünet van, és hazautazott. Az e-mail a legjobb, leggyorsabb. Az ausztráliai unokatestvéremmel is levelezünk.

A családból mindenki a Kozma utcában van eltemetve, szegény anyám egy kivételével, akiről természetesen nem tudjuk, hogy hol van. Csak egy táblája van az apám sírján.

Kétféle kárpótlást kaptunk, kaptuk azt az ötszáz forintos összeget, és kaptuk a harmincezer forintot, és most annak a kiegészítését a meghalt családtagok után, miután a feleségemnek mind a két szülője meghalt, nekem pedig egy.

Amikor Izrael állam létrejött, akkor nagyon boldogok voltunk, nagyon örültünk, és még most is nagyon büszke vagyok rájuk. Nagyon fontosnak tartom azt az érzést, ami az államot jellemzi. Azon nincs mit megsértődni, hogy ők azt mondták, hogyha valahol bántják a zsidókat, ide mindig jöhetnek, itt otthon vannak, itt nem fogják őket bántani, azért, mert zsidók. A zsidók történetük egészében vándoroltak Spanyolországból Németországba, Németországból Oroszországba, mindig történt valami. Végigjárták az egész világot, hol innen kergették el őket, hol onnan. Hol itt volt pogrom, hol ott. Itt most van egy ország, ahova mindig el lehet menekülni, mert ott nem fogják őket bántani.

Végiggondolom az én egész pályámat, körülbelül ötvenöt éve vagyok a medicinában, és ez arról szól, hogy az embereknek segítek, és jót teszek. A mai napig ezt csinálom, és ennek nem anyagi mozgatórugója van. Most már különösen nem ez befolyásol. A jövedelmem teljesen független attól,

hogy jót teszek, vagy lélektelenül intézem el a dolgokat. Én máig akkor érzem magam boldognak, hogyha valakinek jó tanácsot adtam, segítettem, jól kezeltem, meggyógyítottam, és máig is szenvedek attól, ha szembekerülök a halállal, holott sajnós az én pályámon ez elkerülhetetlen. Sokszor találkoztam a halállal. Máig is borzasztó nehezen viselem, ha egy betegemen nem tudtam segíteni. A pályámnak a kétharmad része, amit a szülészetben töltöttem, életem legnagyobb öröme volt, mindig egy-egy új emberkét segítettem a világra. És egy percig nem okozott gondot, és máig se okoz, hogy a gyógyítás érdekében nincs határidő, nincs munkaidő vége. Volt, amikor két napot egyfolytában bent voltam a kórházban, és örömet okozott. Mert nagyon nehezen fárad el az ember olyan munkában, ami örömet okoz, amit szeretettel végez. Máig szeretem, amit csinálok, és így boldog az életem. Mindenem megvan, itthon is jól érzem magam, szeretem a családomat, gyerekeimet, unokámat, feleségemet, akivel ötvenegy éves házasságunk.

Én még mindig hittem, hogy egy szülőnek is, egy tanárnak is példát kell mutatnia. A munkám során elég sok fiatalot neveltem föl. Olyan szerencsésen alakult az életem, hogy viszonylag hamar vezető lettem, a végén már száz orvos munkatársam volt, és mindig vettem föl pályakezdő fiatalokat is. Egyik legfontosabb kötelezettségemnek tartottam, hogy neveljem a fiatalokat. Nemcsak szakmailag, hogy jó orvosok legyenek, hanem hogy tisztességes orvosok is legyenek. Tehát etikai nevelést kapjanak. Az pedig csak példamutatással megy, csak úgy, ahogy egy szülő mutat példát. Máig emlékszem, hogy az apámtól milyen erkölcsi alapokat kaptam, én is igyekeztem, hogy azt mutassam meg a fiataloknak, hogy hogy kell viselkedni, mit kell tenni a betegek érdekében. És a gimnáziumi tanárain is ilyen emberek voltak, példát mutattak. Pedig közben itt volt az ostrom, ők is lukas nadrágban, lukas cipőben jöttek az iskolába, hiszen nem voltak gazdag emberek. Aztán később az egyetemen is ezt láttam. Az egyetemen is olyan tanárain voltak, akiktől alapvető elveket, erkölcsi elveket tanulhattam. Az egyik tanárról, Kiss Ferencről köztudott volt, hogy különösen vallásos [Kiss Ferenc (1889–1966) – anatómus, egyetemi tanár. Jelentős volt munkássága az anatómiai tankönyvirodalom terén. – A szerk.]. Valami olyasmi, mint amilyen ma a Hit Gyülekezete. Mindenesetre amit tanított, az erkölcsi alapelveken nyugodott. Mindig azt mondta, hogy kolléga úr, ezt azért kell tudni, mert a beteget veszélyezteti, ha valaki nem tudja. Nem engedhetem, hogy veszélynek tegye ki az emberiséget. Ezek a vallástól teljesen független alapelvek voltak. Az egyik, akit a legnagyobb tisztelettel öveztem, Haynal Imre volt. Tudtuk róla, hogy erdélyi protestáns, de elsősorban a gyógyító, segítő tevékenységétől lett nagy ember. Mellékesen a kisujjában volt a gyógyítás. Ha bement a kórterembe, akkor bár sose látta a beteget, felállította a diagnózist. Én is azt tanítottam, hogy amikor bejön a beteg az ajtón, ötven százalékkal készen kell lennünk a diagnózissal. Mert annyi mindent meg lehet tudni abból, hogy hogy jön be a beteg. Ezt tanultam a Petényitől is, akiről sok szó esik Karinthy Márton könyvében, amit a családjáról írt [Karinthy Márton: Ördögöröcs. Utazás Karinthyába, I-II, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2003]. Petényi gyermekgyógyász volt, és azt mondta, hogy a csecsemő nem beszél, a csecsemőt meg kell nézni [Petényi Géza (1889–1965) – gyermekgyógyász, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1946-tól a budapesti II. számú Gyermekklinika tanszékvezető tanára, kutatásai és közleményei főleg az angolkórral és a gyermekkori fertőző betegségekkel kapcsolatosak. – A szerk.]. És elvárta, hogy meglássuk, mi baja van a gyereknek, amikor leteszik elének. Szintén vallásos ember volt. Említhetem Sebestény Gyulát, a nagy sebészt, aki úttörő volt a tüdősebészetben [Sebestény Gyula (1887–1954) – sebész, egyetemi tanár, a tuberkulózis sebészi kezelésének nemzetközi hírvő művelője volt. – A szerk.]. Még az angol királyhoz, a tüdőbajban meghalt V. Györgyhez is ki akarták hívni, csak Rákosi nem engedte ki. Helyette Kossuth-díjat adtak neki, de ő azt mondta, hogy ez nem fontos, a gyógyítás a lényeges. Annak, hogy a kormány ad-e

valakinek valamit, nincs jelentősége.